

A PEDAGÓGUSHIVATÁS TÖRTÉNETI MEGKÖZELÍTÉSE —
 EGY KONFERENCIA DOLGOZATAINAK TÜKRÉBEN

Egyre nagyobb érdeklődés kíséri a Nemzetközi Neveléstörténeti Állandó Konferencia éves üléseit. 1988. július 25—28. között a finnországi Joensuu egyeteme látta vendégül a neveléstörténet iránt érdeklődő több mint 100 kutatót, pedagógust. A konferencia témája "A pedagógushivatás alakulása és társadalmi szerepe a történelemben" volt. A Magyar Pedagógia olvasói már kaptak egy rövid híradást a konferenciáról.¹ Ezúttal néhány dolgozat tartalmával igyekszik megismertetni a szerző az érdeklődőket.

A konferencia anyagát 6 vaskos kötet tartalmazza,² de sokan kéziratos formában hozták el dolgozatukat. A négynapos összejövetel természetesen nem volt elegendő arra, hogy e hatalmas anyagot teljesen áttekintsük. A konferencián gyűjtött szakmai benyomások és a dolgozatok alaposabb áttanulmányozása együttesen alakították ki az itt következő néhány gondolatot.

A konferencia szekciói igen tág teret biztosítottak az egyéni kutatási tevékenység bemutatásának, de néhány esetben még e laza tematika sem tudott határt szabni annak, hogy egyesek szét ne feszítsék e tematika kereteit. Áttekintésünkben nem térünk ki azokra a dolgozatokra, amelyek kívül esnek a pedagógushivatás történeti aspektusú tárgyalásán.

Első látásra feltűnő, hogy a dolgozatot beküldő kutatók nagyobb része arra vállalkozott, hogy a megadott résztémát saját országának egy-egy történeti periódusában bemutassa. Ez a típusú értekezés nem feltétlenül a saját kutatási eredményeket foglalta össze, hanem áttekintést adott egy-egy problémáról források és feldolgozások alapján. Ezek a dolgozatok jó vitaalapot biztosítottak a történeti összehasonlításhoz a munkacsoportokban. Közös jellemzőjük még, hogy viszonylag részletesen szólnak az adott ország történelméről is, hiszen az alapvető történeti tények és folyamatok legalább jelzészerű ismertetése elengedhetetlen a téma megértéséhez.

¹Szűcs Ágnes: A Nemzetközi Neveléstörténeti Konferencia 10. ülése. = Magyar Pedagógia, 1988. 4. sz.

²Simo Seppo (ed.): The Social Role and Evolution of the Teaching Profession in Historical Context — Conference Papers for the 10th Session of the International Standing Conference for the History of Education. Volumes I—V. Joensuu, 1988. Mikko Ojala (ed.): The History of Preschool Teachers' Profession — Conference Papers for the 5th Meeting of the International Standing Working Group for the History of Early Childhood Education. Volumes VI. Joensuu, 1988.

Ilyen munka Jozef Schubert (Csehszlovákia) dolgozata, amely a szlovák pedagógusok társadalmi helyzetének alakulását vázolja a korai középkortól 1948-ig (III. kötet, 15–26. o.). E nagyívű feldolgozás — a terjedelmi korlátok miatt is — csak vázlatos, és nem terjed ki a társadalmi szerep minden összetevőjére. Elsősorban azokra a társadalmi és nemzetiségi ellentétekre koncentrál, amelyek közepette a szlovák pedagógusok (néptanítók) éltek és dolgoztak. Hasonló, de rövidebb időszakra koncentráló áttekintést ad Marianna Krupa (Lengyelország) a lengyel népiskolai tanítók helyzetéről a 18–20. században (II. kötet, 182–191. o.). Japán modern korszakának pedagógusairól közül tanulmányt Yoshio Katagiri (Japán). A tanárokkal szembeni elvárások alakulását a 19. század második felétől követi nyomon. A császárhoz hű, a birodalmat, majd később a militarizmust szolgáló oktatási rendszer és pedagógus ideálját csak lassan váltotta és váltja fel a kreatív, az oktatómunkára koncentráló tanár eszméje (II. kötet, 148–157. o.). A tárgyyszerű tájékoztatás és ismertetés jegyeit mutatja fel Jarl Stormbom (Finnország) dolgozata a tanári szerep és funkció változásáról az utóbbi 20 évben Finnországban (III. kötet, 63–70. o.). A szerző szerint a változás — amely társadalmi tényezőkből következik — még ilyen rövid periódusra visszatekintve is kitapintható: a finn iskolarendszer és tanárképzés reformja újabb és újabb, a pedagógusokkal szemben támasztott követelményeket hozott felszínre, pl. az önképzés szerepének fokozottabb előtérbe kerülése vagy a tanári önállóság növekedése. Ugyancsak áttekintő jellegű Joan D. Browne (Anglia) dolgozata az elemi iskolai tanítók képzéséről Angliában és Walesben 1858–1939 között (III. kötet, 142–151. o.). A szerző azt követi nyomon, hogy a különböző oktatási törvények (és a hatásukra változó pedagógiai környezet) mennyiben járultak hozzá a tanítók helyzetének javulásához.

Noha a dolgozatoknak csak a kisebb hányada közölt kifejezetten saját kutatási eredményeket, érdemes ezekből a számarányuknál nagyobb mértékben idézni.

Willen Frijhoff (Hollandia) dolgozata az egyetemi oktatók mint jól körülhatárolt szakmai csoport szociális összetételét, foglalkozási presztízsét vizsgálja 1575–1876 között Hollandiában (II. kötet, 93–102. o.). Arra a kérdésre keres választ, mi emelte a holland egyetemi oktatót a legmagasabb presztízsű foglalkozások közé. A szerző úgy látja, két tényező járult ehhez hozzá: a Hollandiára jellemző optimális polgári fejlődés, valamint a tudományfejlődés, ill. az egyetemek mint legitim tudományos testületek szoros kapcsolata. Kimutatja, hogy az általa vizsgált időszakban folyamatosan fennállt ez a magas foglalkozási presztízs, és elsősorban a család intellektuá-

lis habitusa járult hozzá az egyetemi oktatók kiválasztódásához, a "professzorral szerveződés", a megkülönböztetett foglalkozási csoport közös magatartáselemeinek kialakulásához.

Peter Cunningham (Anglia) dolgozatában azt vizsgálja, hogy a II. világháború után az angliai tanárképzés mennyiben tette magáévá a progresszív pedagógiai gondolatokat (IV. kötet, 30–39. o.). Ezek terjedését a szerző a gyermekközpontú pedagógia, a Piaget-ra alapozott fejlődépszichológia térhódításával jellemzi és az erre utaló adatokat, tényeket sorakoztatja fel munkájában.

Érdekes szempontból tárgyalja Barbara Finkelstein (USA) a 19. századi elemi iskolai tanítók helyzetét az USA-ban (III. kötet, 76–92. o.). Azt a folyamatot vizsgálja, amelyben a tanítók kulturális hatalommá, értékeket közvetítő hivatalos személyekké váltak az 1840-es évektől. A szerző szerint a század közepétől követhető nyomon az iskola, az általa közvetített információ átértékelődése: tudatossá szerveződött az ismeretátadás, a szocializáció különböző formáinak elfogadása. A közoktatás kiterjesztésével a tanító kulturális tekintély, normákat hordozó "szimbolikus közvetítő" lett. Ugyancsak lényeges pontként szól a szerző arról, milyen szerepük volt a tanítóknak a család és az iskola kulturális közegének nivellálásában, különösen a bevándorlók esetében. A 19. század második felétől a tanítók az amerikai kultúrát, annak szimbólumait közvetítették a bevándorló etnikumok felé. Ezzel tulajdonképpen társadalmi és gazdasági beilleszkedésüket segítették elő, de gyengítették a bevándorlók nemzeti identitását, nyelvi és kulturális hagyományait.

Kurióznak tekinthető Aharon F. Kleinberger (Izrael) dolgozata a 16–17. századi zsidó közösségek tanítóiról (I. kötet, 107–116. o.). Annak ellenére, hogy a hagyományos zsidó közösségek nagy hangsúlyt fektettek a fiúgyerekek oktatására, a tanítók helyzetében ez nem tükröződött -- állapítja meg a szerző. Alacsony társadalmi helyzetük, anyagi kiszolgáltatottságuk a tanulók szüleinek -- ez jellemezte a tanítók helyzetét az említett időszakban Közép- és Kelet-Európában.

Több dolgozat foglalkozott a pedagóguspálya elnőiesedésével. Történeti szempontból, forráskezelésében az egyik legfigyelemreméltóbb Marc Depaepe (Belgium) munkája, mely a belga elemi iskolák különböző típusaiban kíséri figyelemmel a férfi-női tanítók számarányának alakulását (V. kötet, 96–105. o.). Az adatokat elemezve finom különbségekre is felhívja a figyelmet: pl. a tanítóképzés elnőiesedése és a pedagóguspálya elnőiesedése nem feltétlenül korrelálnak. A különböző történeti korokból származó statisztikai adatok

összehasonlításakor is óvatosságot ajánl: pl. 1851-ben a tanítónók magas száma Belgiumban az apácák magas számarányából adódott, míg ma az abszolút számban több tanítónő között 10% alatt van az apácák aránya.

Szintén statisztikai adatokkal dolgozik Colin Burke (USA) az amerikai felsőoktatásban dolgozók fizetését vizsgálva a 19. században (III. kötet, 271—279. o.). Arra az ellentmondásra keres magyarázatot, hogy miközben a felsőfokú intézmények és hallgatóik száma folyamatosan nőtt a vizsgált időszakban, az ott tanítók fizetése mindvégig csökkent (pl. 1810-ben a szakképzetlen dolgozóknál tízszer magasabb volt az egyetemi, főiskolai oktatók fizetése, 1850-ben már csak hétszeres volt az átlagfizetésük és a tendencia folytatásaképpen 1960-ban pedig csak kétszeres). A szerző szerint a felsőoktatás látványos terjeszkedése a 19. században a romló fizetési arányok ellenére azzal magyarázható, hogy a romló anyagi körülményeket ellensúlyozta az egyetemi oktató- és kutatómunka viszonylagos önállósága. Az oktatók utánpótlásának folyamatoságára utalva okként jelöli még meg, hogy az egyetemeken tanítók egyre nagyobb aránya az alacsonyabb szociális helyzetű rétegekből tevődött össze, akiknek mindenképpen emelkedést jelentett e foglalkozás előző állapotukhoz képest.

Érdekes témát dolgoz fel Ursula Schulenburg (USA). Egy 19. századi porosz írónő, Fanny Lewald, a német George Sand önéletrajzának alapján egy korabeli iskolát és tanítóit mutatja be (I. kötet, 208—216. o.). Egy személy köré koncentrálódik Jan Hellwig (Lengyelország) dolgozata is. Ewaryst Estkowskinak, a jeles 19. századi lengyel pedagógusnak a munkásságát mutatja be, aki Pestalozzi és Diesterweg nézeteit igyekezett meghonosítani Lengyelországban (II. kötet, 124—127. o.). Diesterweg munkásságával egyébként külön dolgozat is foglalkozik. Karl-Heinz Günther és Gert Geissler (NDK) Diesterweg műveinek elemzése során azokat a gondolatokat gyűjtötték össze, amelyeket a neves német pedagógus a tanítói hivatásról, a tanító feladatáról fogalmazott meg (II. kötet, 113—123. o.). Általunk ismeretlen pedagógus-személyiség munkásságát elemzi Malcolm Tozer (Anglia). Dolgozatában egy 19. század közepén tevékenykedett iskolaigazgató, Edward Thring életpályáját és pedagógiai örökségét ismerteti (V. kötet, 8—17. o.). A maga korában radikálisnak számító pedagógiai gondolatokat valló Thring az egyes gyerekre koncentrálva a teljes személyiség fejlesztését tűzte ki célul. Ennek konkrét megvalósítására egy jól működő, jól menedzselt iskolaszervezetet képzelt el a maga irányította intézményben, amely nemcsak az ő személyéhez kötődik, hanem túléli őt. Elgondolásai jó néhány progresszív beállítottságú iskolában elterjedtek,

de igazi áttörés akkor történt, amikor a pedagógiai újítások szele a századfordulón megcsapta a hagyományosan konzervatív angol iskolákat is.

Tanulságos vállalkozás lenne az egy országból származó, hasonló témájú dolgozatok együttes elemzése és összehasonlítása. E feladat meghaladja egy rövid ismertetés kereteit. Mindenképpen érdemes megemlíteni azonban, hogy ebből a szempontból a lengyel kutatók munkái kerülnének az első helyre: dolgozataikból rekonstruálható gyakorlatilag az egész lengyel történelem és a pedagógushivatás együttes története. Az említett dolgozatokon kívül Lech Mokrzecki és Henryk Rostek a lengyel tanítók szakmai és társadalmi helyzetéről, presztízséről írnak a 10–19. század között (II. kötet, 214–225. o.); Julien Dybiec a galíciai néptanítók 1867–1914 közötti helyzetéről (II. kötet, 66–75. o.); Dorota Ekiert-Grabowska a két világháború közötti pedagógiai innovációk lengyelországi fogadtatásáról (IV. kötet, 58–66. o.); Wiesław Jamrozek az elemi iskolai tanítóknak a parasztság körében 1918–39 között végzett felvilágosító népnevelő tevékenységéről (II. kötet, 128–136. o.) közölnek dolgozatot. Mindegyik munkában megkülönböztetett hangsúllyal szerepel a tanító mint a nemzeti és társadalmi felemelkedés letéteményese.

Érdemes megismerkedni néhány olyan dolgozattal, amelyek a kisgyermek-nevelési munkacsoportba készültek. Ebben a munkacsoportban tényleges lehetőség nyílt a történeti összehasonlító megbeszélésekre, ugyanis az óvó-, ill. óvónőképzés történeti vizsgálatával foglalkozott a dolgozatok döntő többsége. Vera Misurcova (Csehszlovákia) az első cseh "menedékház" 1832-ben történt megnyitásától kíséri figyelemmel az ilyen típusú intézményekben dolgozni szándékozó (kezdetben tanítói képesítéssel rendelkező férfiak) pedagógusok történetét, szakmai és érdekvédelmi szerveződésük folyamatát 1908-ig (VI. kötet, 92–101. o.). A létszámában és szakmai programjában megerősödő és tudatosodó cseh óvónői réteg egyrészt jogi, anyagi és erkölcsi elismertetésért harcolt, másrészt egy korszerű szakmai, pedagógiai program elfogadtatásáért. Ugyancsak a kisgyermekneveléssel foglalkozók egy szervezetéről számolt be Jan Hellwig (Lengyelország). A két világháború között Lengyelországban a pedagógusok szakmai szervezetének megalakult egy kisgyermekneveléssel foglalkozó szekciója, amely elsősorban szakmai, továbbképzési kérdésekkel foglalkozik (VI. kötet, 25–28. o.). Az óvónőképzés történetébe enged bepillantást Dorothy Hewes (USA) dolgozata, amely 1870–1920 között vizsgálja a kérdést az USA-ban (VI. kötet, 29–38. o.). A szerző először a Fröbeli minta átvételét részletezi munkájában, és azt a törekvést, ahogy Fröbel lelkes amerikai követői az ő óvodai szisztémáját terjeszteni igyekeztek. A herbarti nézetek amerikai térhódításával Fröbel gyermekcentrikussága háttérbe szorult

és a századfordulótól az amerikai óvónőképzésben elvesztette vezető szerepét. A jelen problémái felől közelíti meg az óvónőképzés történeti alakulását Olaszországban Lucio Pusci (Olaszország) dolgozata (VI. kötet, 114—123. o.). Az általa nem megfelelőnek tartott képzés gyökerei az 1904-ben felállított óvónőképző intézményből eredeztethetők.

Talán e rövid ismertetés is jelzi, milyen sokszínű és szerteágazó történeti megközelítése adódik a pedagógushivatás alakulásának. A beérkezett dolgozatok nagy száma és egyenetlen színvonala arra készítette a szervezőket, hogy a következő, oslói konferencián már bevezessék a dolgozatok előzetes rostálását. Remélhetőleg ezzel a megoldással a beérkező munkák jobban figyelembe fogják venni a megadott témát és tudományos nivójuk is emelkedni fog.

TRENCSENYI LÁSZLÓ

ÚJ IRÁNYZAT A FRANCIA NEVELÉSSZOCIOLÓGIÁBAN:
AZ "ISKOLAANTROPOLÓGIA"

A párizsi Nemzeti Pedagógiai Kutatóintézet (INRP) dokumentumainak tanulmányozása, Jean-Louis Derouet-nek, az "iskolaszociológiai tanulmányok" csoportvezetőjének személyes tájékoztatása nyomán győződtem meg arról, hogy e csoport ("Groupe d'étude sociologique des établissements scolaire") munkásságának, metodológiai megközelítéseinek megismertetése hasznos, tanulságos lehet a hazai iskolakutatások szakemberei számára.

A párizsi kutatócsoport az 1984—85-ös éveket tekinti meghatározónak profiljuk kialakulásában, egyáltalán a szervezet létrejöttében.

A francia társadalomnak az iskolarendszer iránti elvárásai, az ezzel járó szemléletmód igen érzékenyen változott az utóbbi két évtizedben — vélik az INRP-beli nevelésszociológus kollégáink. Mit tekintettek a változás lényegének? Az általános mozgást a politikai decentralizáció felé, továbbá az V. Köztársaság strukturális reformjai korlátainak felismerését. A látható egyenlőtlenséget újratermelő struktúrák eltűnése nem vezetett — tapasztalták — szükségképpen a demokratizáláshoz. A láthatatlan szelekció folyamatai hovatovább élégségesnek bizonyulnak ahhoz — fogalmaznak a francia kutatók így —, hogy biztosítsák a régi szisztéma tartósságát; a strukturális reformok hozadéka nagyon korlátozottnak bizonyult, a helyi szereplők, a tanárok, de maguk a szülők sem interiorizálták igazán a demokratizáló célkitűzéseket,